

Henricus (Hendrik) Franciscus Caroluszoon Tollens (1780-1856), koopman in verfstoffen, maar vooral Nederlands lievelings- en volksdichter, de negentiende-eeuwse versie van de 'dichter des vaderlands', werd in 1815 tot lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde gekozen. In reactie op een prijsvraag in de *Staatscourant* van 19 mei 1815, het jaar van het nieuwe Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, schreef hij het achtstrofige lied *Wien Neêrlandsch bloed*, dat is 1817 officieel werd bekroond. Tollens' lied is tot 1932 het officiële volkslied van Nederland gebleven.

Wien Neêrlandsch bloed (1817): het volkslied van Tollens als cultureel erfgoed

LOTTE JENSEN

Op zaterdagavond 26 september 2015 schalde het volkslied van Hendrik Tollens, *Wien Neêrlandsch bloed*, over de Amsterdamse Amstel. Ter gelegenheid van de afsluiting van de viering van '200 jaar Koninkrijk' was een feestelijk concert georganiseerd, waar in aanwezigheid van de koninklijke familie meer dan dertig artiesten optraden. Ruim één miljoen kijkers volgden het spektakel via de televisie.

Het Zwanenkoor, bestaande uit ongeveer twintig zangeressen, bracht het eerste couplet van het negentiende-eeuwse volkslied op plechtige wijze ten gehore:

Wien Neêrlandsch bloed in de aders vloeit
Van vreemde smetten vrij
Wiens hart voor land en koning gloeit,
Verheff' den zang als wij:
Hij stell' met ons, vereend van zin
Met onbeklemde borst,
Het godgevallig feestlied in
Voor vaderland en vorst.¹

De keuze voor Tollens was opmerkelijk te noemen. Het lied deed al bijna een eeuw geen dienst meer als volkslied en de tweede regel was in de loop der tijd op veel bezwaren gestuit, vanwege de racistische bijklank. Eventuele kritiek had de organisatie gepareerd door eerst *Zwart Wit* van Frank Boeijen

te laten opvoeren, een duidelijke aanklacht tegen racisme. Na Tollens volgde het *Wilhelmus* in een hypermoderne rock-'n-roll variant door de Volendamse gitarist Jan Kwakman. De cameraman zwenkte snel weg van de gepijnigde blik van prinses Beatrix, die de overgang wellicht wat al te abrupt vond.

De recente uitvoering geeft aan dat de herinnering aan het volkslied van Tollens nog altijd niet is uitgedoofd. Het kwam tot stand in reactie op een prijsvraag in de *Staatscourant* van 19 mei 1815, uitgeschreven door de admiraal Jan Hendrik van Kinsbergen. Bij het jonge Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, waarvan Willem I zich op 16 maart 1815 tot koning had uitgeroepen, paste een nieuw volkslied. Deelname was wel aan enkele voorwaarden verbonden. Inzenders mochten geen herinneringen aan de oude partijschappen oproepen, maar dienden 'eerbied voor eenen geliefden Koning, de liefde voor Hoogstdezelv's aloud geslacht en het vertrouwen op een liberaal Staatsbewind aan alle onze Landgenoten in te boezemen en duurzaam te bevestigen'.² Uit vijftien inzendingen werd niet alleen de bijdrage van Tollens gekozen, maar ook de tekst van de advocaat Jean Brand van Cabauw, *Wij leven vrij, wij leven blij*. Vervolgens werd er een prijsvraag gehouden om voor elk van beide teksten een gepaste melodie te vinden. De van oorsprong

Duitse componist Johann Wilhelm Wilms won uiteindelijk beide premies. Op 2 april 1817, bijna twee jaar later dus, vond de officiële bekroning plaats. Er circuleerden nu dus twee nieuwe volksliederen, maar het was Tollens die al snel de concurrentieslag won.

Dat had vermoedelijk te maken met zijn naamsbekendheid. Al tijdens de Franse overheersing had Tollens naam gemaakt als dichter van vaderlandslievende 'romancen', waarin hij helden en heldinnen van vroeger bezong, zoals Jan van Schaffelaar en Kenau Hasselaar. Ook zweepte hij collega-dichters op hun stem in het verzet tegen de Fransen te laten horen. Het tekende zijn populariteit dat onmiddellijk na de bevrijding een herdruk van het eerste deel van zijn *Gedichten* verscheen. Erkenning viel hem ook ten deel in de vorm van twee benoeringen: in 1815 werd hij tot Ridder in de orde van de Nederlandsche Leeuw benoemd en als lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde verkozen.

God, vaderland en volk

Het volkslied van Tollens telde acht strofen van elk acht regels, waarin godvruchtigheid, vaderlandsliefde, eendracht en steun aan de vorst werden betuigd. Het prominentste thema was de liefde en eerbied voor God. Het lied eindigde met een bede:

Dring' luid, vanuit ons feestgedruisch,
Die beë uw hemel in:
Bewaar den vorst, bewaar zijn huis,
En ons, zijn huisgezin.
Doe nog ons laatst, ons jongst gezang
Dien eigen wensch gestand:
Bewaar, o God! den koning lang
En 't lieve vaderland.³

Zo gezien was het één groot verzoenend gedicht, waarin God, het vaderland en het Nederlandse volk in een harmonieus verband samengebracht werden.

Al deze begrippen hadden echter een beladen geschiedenis, waar Tollens zelf deel van uitmaakte. Ten eerste was er het godsbegrip: ging het hier om de God van de katholieken of van de protestanten? Tollens was op dat moment katholiek, maar stapte in 1827 over naar de remonstrantse kerk. Hoewel hij



Portret van Hendrik Tollens door D.J. Sluyter.

geen uitgesproken standpunten op religieus terrein verkondigde, werd hij er na zijn dood nog wel op afgerekend.⁴ Het begrip 'vaderlandsliefde' was al even veranderlijk. Ging het om een vaderland dat zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlanden omvatte? Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was nog maar van zeer recente datum en in de gelegenhedsgeschriften uit deze tijd druppelde het gemeenschapsbesef tussen Noord en Zuid aanvankelijk maar mondjesmaat door.⁵ Dit volkslied moest nadrukkelijk de inwoners van beide gebiedsdelen aanspreken, maar was dat eigenlijk wel mogelijk? Ten derde was ook het Nederlandse volk geen vanzelfsprekende eenheid, want dat was lange tijd verdeeld geweest tussen orangisten en patriotten. Hoewel tijdens de Franse overheersing het besef groeide dat de oude partijschappen vergeten dienden te worden, smeulde de onenigheid lange tijd na. Nota bene Tollens wachtte opvallend lang voordat hij publiekelijk zijn steun aan de nieuwe koning betuigde. Hoewel prins Willem Frederik al op 2 december 1813 de titel van soeverein vorst had aanvaard, bekende Tollens pas kleur in het voorjaar van 1815 toen Napoleon opnieuw een dreiging voor

2. Wien Neerlandsch bloed . . .⁷⁾

Varij. Niet te langzaam. (H. Tollens (Gz.) J. W. Wilms.
Het 2e couplet zacht en innig.

1. Wien Neer-landsch bloed in d'a - d'ron vloet, Van vreem-de smet-ten vrij. Wiens
2. Be - scherm, o God! he - waak den grond, Waar op o - na zek-dem gaat. De
3. Dring' luid van uit ons feest - ge - druisch De be - he - mel in: Be -

1. hart voor land en ko - ning gloeit, Ver - heff' den zang als wij: Hij stelt met ons, ver -
2. plek waar on - ze wieg op stond, Waar eens ons graf op steet. Wij smes-ken van 'to
3. waar den Vorst, he - waar zijn buis En - ons, zijn huis - ge - zin. Hoe nog ons lasten ons

1. eend van zin, Met on - be - kleem - de borst, Het god - ge - vij - lig
2. Va - der hand, Met diep - ge - roer - de borst, Be - houd voor 't lie - ve
3. jongst ge - zang Dien ei - gen wensch ge - stand: Be - waar, o God! den

1. feest - lied in Voor Va - der - land en Verst, Voor Va - der - land en Verst.
2. Va - der - land, Voor Va - der - land en Verst, Voor Va - der - land en Verst.
3. Ko - ning lang En 't lie - ve Va - der - land, En 't lie - ve Va - der - land.

* Vervangen als wettelijk bij de Tweede Kamer in 1815.

Partituur van het volkslied *Wien Neerlandsch bloed* van Hendrik Tollens.

Europa vormde. In twee pamfletten riep Tollens op de Nederlandse vorst in zijn strijd te steunen: "Te wapen! [...] Uw Vorst, uw tweeden Eersten Willem / Die 't Hollands bloed door de adren vliet".⁶ De laatste zin weerklinkt ook in het volkslied dat kort daarna tot stand kwam.

Beladenheid en strijd

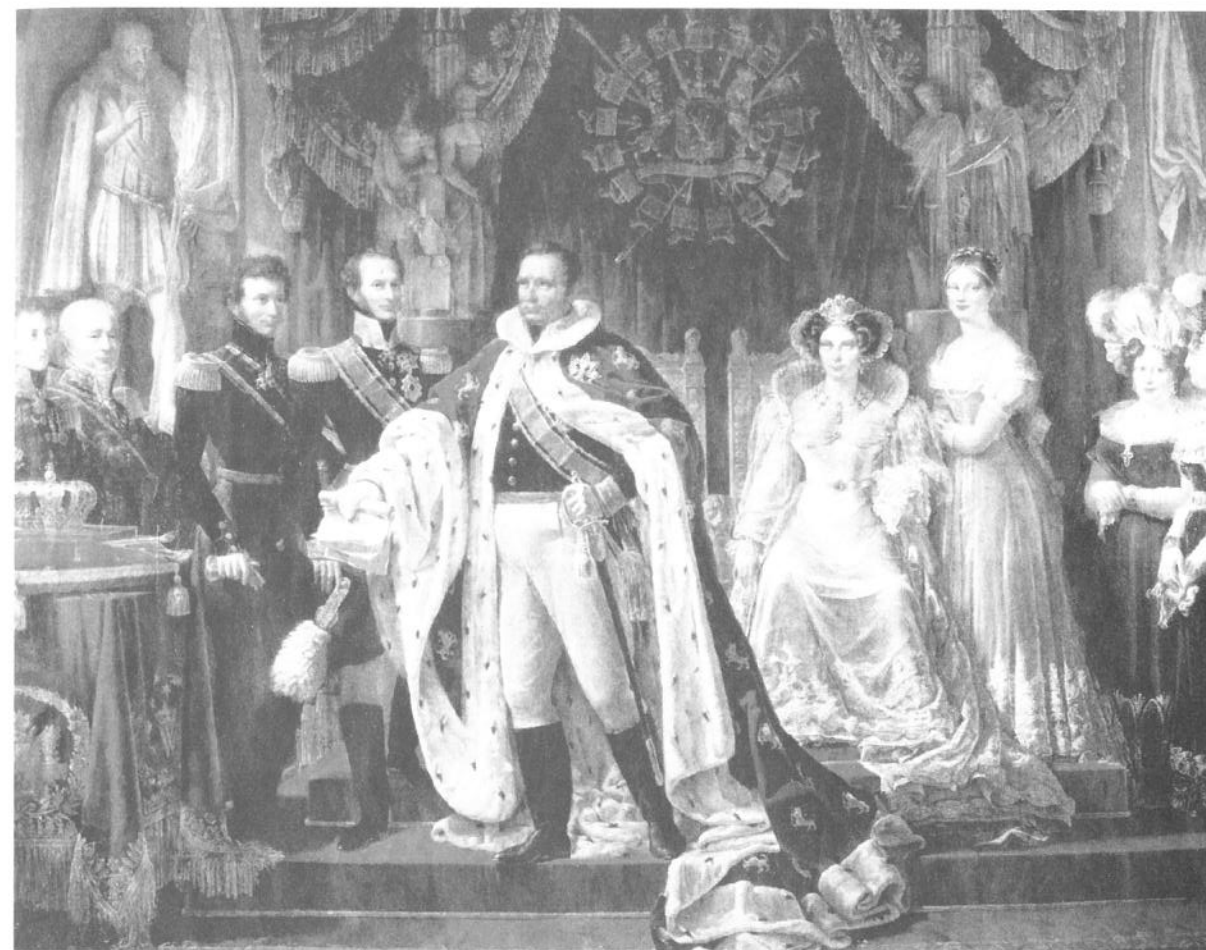
Misschien zijn 'beladenheid' en 'strijd' dan ook wel de termen die de op- en ondergang van Tollens' volkslied het beste kunnen verklaren. Zijn creatie is nooit gaan functioneren als een lied dat boven alle partijen stond en alle Nederlanders samenbond. Integendeel: er was geen moment dat er niet een zekere mate van controversie of ophef mee gemoeid was. Al direct na de indiening moest Tollens op ver-

zoek van de commissie allerlei aanpassingen doen. Hij veranderde onder meer 'Van vreemde vonden vrij' in de later zo vaak bekritiseerde regel 'Van vreemde smetten vrij'. Tijdens het Verenigd Koninkrijk (1815-1830) moest er ook een Franse vertaling geproduceerd worden, opdat ook de Franstaligen wisten wat zij zongen. Die versie was echter niet op de melodie van Wilms te zingen.⁷ Tijdens de Belgische Opstand (1830) fungeerde het juist weer als krijgslied tegen de opstandige Belgen.

In 1891 volgde een tweede ingrijpende 'operatie', toen het volkslied op de snijtafel werd gelegd door Jan Willem van Dalftsen. Hij moest het lied inkorten en moderniseren, mede omdat Emma intussen als regentes-koningin was aangetreden. Hij amputeerde vier coupletten en herschreef de overgebleven verzen grondig. Overal waar 'vorst' stond, kwam 'vorstin' te staan en 'Van vreemde smetten vrij' werd nu 'Wien 't hart klopt, fier en vrij'. Nadat Wilhelmina in 1898 de troon had bestegen, kreeg het *Wilhelmus* geleidelijk aan de overhand bij publieke manifestaties. In 1932 besloot de ministerraad dat het *Wilhelmus* voortaan als het officiële volkslied zou gelden.

Daarmee viel het doek definitief voor Tollens, althans in formele zin. Het lied bleef nog wel herdrukt worden in liedbundels en eens in de zoveel tijd was er weer wat ophef. Stomme verbazing was er bijvoorbeeld bij de wereldkampioenschappen op de baan in 1973, toen de organisatie per ongeluk het volkslied van Tollens in plaats van het *Wilhelmus* liet spelen.⁸ In 1991 weigerden schooldirecties in Culemborg om op koninginnedag *Wien Neerlandsch bloed* door hun leerlingen te laten zingen, vanwege de racistische bijklank van de tweede versregel.⁹ Ze vervingen het door een milieulied. De acteur en dichter Ramsey Nasr zorgde in 2010 voor ophef door een pastiche van het volkslied te publiceren, die als een felle aanklacht tegen nationalistische sentimenten bedoeld was.

Des te opmerkelijker is dan ook dat in 2015 het volkslied van Tollens zo onbekommerd bij een koninklijke viering werd gezongen. Twitterend Nederland maakte zich er niet druk om, maar richtte zijn woede unaniem op de 'verkrachting' van het *Wilhelmus* door Jan Kwakman. Het kan verkeren.



Koning Willem I, in koningsmantel. Geschilderd in 1819, mogelijk door Jan Willem Pieneman.

Noten

¹ Geciteerd in Ruud Poortier, *Tollens' Nagalm. Het dichterschap van Hendrik Tollens (1780-1856) in de Nederlandse herinneringscultuur*. Dissertatie 2014 (uitgave in eigen beheer), p.191. Aldaar wordt ook de ontstaansgeschiedenis en receptie van Tollens' volkslied belicht (p.188-222). Zie ook Louis Peter Grijp, 'Nationale hymnen in het Koninkrijk der Nederlanden, I'. In: Louis Peter Grijp (red.), *Nationale hymnen. Het Wilhelmus en zijn bureu*. Nijmegen, 1998, p. 44-73.

² *Staatscourant*, 19 mei 1815.

³ Geciteerd in Poortier 2014, p. 192-193.

⁴ Het katholieke Noord-Hollandse dagblad *De Tijd* deelde niet in de algemene droefenis na Tollens' dood in 1856. Zie Poortier 2014, p. 58.

⁵ Lotte Jensen, "De hand van broederschap toegereikt". Nederlandse identiteiten en identiteitsbesef in 1815'. In: Frank Judo & Stijn Van de Perre (red.), *Belgen Bataaf. De wording van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*. Antwerpen, Polis, 2015, p. 79-101, 343-349.

⁶ T.(ollens), *Aan de Nederlanders*. Z.p., 1815, 1. Zie ook zijn *Vaderlandsch krijgslied*. 's-Gravenhage, 1815. Zie over Tollens' relatief late steunbetuiging aan Willem I ook Ellen Krol, "Het twistend kroost, dat u verstiet". Gedichten over Oranjes terugkeer in 1813'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal en letterkunde* 129 (2013), p. 250-268.

⁷ Poortier 2014, p. 197.

⁸ Zie het verslag in *De Telegraaf*, 28-08-1973.

⁹ 'Culemborg vindt Oranjeliid racistisch'. In: *De Telegraaf*, 19-04-1991.